O‘rinova. N. M.
FarDU professor
Qodirjonova. M. A.
Farg‘ona davlat universiteti
Pedagogika tarixi va nazariyasi mutaxassisligi
2-bosqich magistri

TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASH ORQALI TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalalari yoritilgan. “Innovatsiya” va “innovatsion texnologiyalar” tushunchalarining mazmuni, shuningdek, xorijiy hamda mahalliy olimlarning fikrlari tahlil qilingan. Innovatsion metodlarning o‘quvchi tafakkurini kengaytirish, mustaqil fikr bildirish hamda tahliliy yondashuvni shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan.*

Annotation: *This article explores the issues of developing students’ critical thinking through the use of innovative technologies in the educational process. The meanings of the concepts “innovation” and “innovative technologies,” as well as the views of foreign and local scholars, are analyzed. The importance of innovative methods in expanding students’ thinking, fostering independent opinion, and forming analytical approaches is examined based on scientific sources.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы развития критического мышления учащихся посредством применения инновационных технологий в образовательном процессе. Проанализированы сущность понятий «инновация» и «инновационные технологии», а также мнения зарубежных и отечественных ученых. На основе научных источников исследовано значение инновационных методов в расширении мышления учащихся, формировании самостоятельного мнения и аналитического подхода.*

Kalit so‘zlar: *tanqidiy fikrlash, innovatsiya, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, ijodiy yondashuv, ta’lim.*

Keywords: *critical thinking, innovation, innovative technologies, interactive methods, creative approach, education.*

Ключевые слова: *критическое мышление, инновация, инновационные технологии, интерактивные методы, творческий подход, образование.*

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish

ko‘nikmalarini rivojlantirishdir. Buning uchun an’anaviy dars uslublaridan ko‘ra zamonaviy, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi.

“Innovatsiya” atamasi lotincha “innovatio” so‘zidan olingan bo‘lib, yangilik kiritish, o‘zgarish, yangicha yondashuv ma’nolarini bildiradi. Innovatsion texnologiyalar esa — ta’lim jarayoniga ilg‘or metod, vosita va yondashuvlarni tatbiq etish orqali o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish tizimidir [7, 43]. Shu bois, ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi, ularda tanqidiy, tahliliy va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Har bir bosqichning o‘ziga xos vazifalari, metod va yondashuvlari mavjud bo‘lib, ular pedagogik shart-sharoitlar bilan bevosita bog‘liq. Bu jarayonda o‘qituvchining roli, o‘quvchilarga yaratilgan ochiq muloqot muhiti, ularning faol ishtiroki va o‘z fikrini bemalol ifoda etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda olimlarning fikr-mulohazalari, ilmiy-metodik yondashuvlari asos bo‘lib xizmat qiladi.

H. Hasanboyeva ta’kidlaganidek, “Tanqidiy fikrlash – bu insonning har qanday ma’lumotga nisbatan shunchaki ishonib emas, balki uni tahlil qilib, dalil-isbotlar asosida o‘z fikrini shakllantira olishidir” [3, 35].

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o‘quv jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, jumladan, “Aqliy hujum”,“Klaster”, “T-jadval”, “Fishbone” (sabab-oqibat tahlili), “Debat” va “Keys-stadi” kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarda fikrni tahlil qilish, dalillarni solishtirish, sabab-oqibat munosabatini aniqlash, va o‘z nuqtai nazarini asoslab berish ko‘nikmalarini shakllantiradi. M. Xoliqova o‘z ilmiy ishida shunday yozadi: “Innovatsion texnologiyalar o‘quvchi tafakkurini faollashtirib, uni bilimni mustaqil egallashga undaydi. Tanqidiy fikrlash jarayonida o‘quvchi o‘z fikrini tahlil qilish, baholash va yangi g‘oyalarni ilgari surish imkoniga ega bo‘ladi” [5, 57].

Innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar:

- ✓ o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi;
- ✓ o‘qituvchi uchun esa darsni boshqaruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi sifatida rol beradi;
- ✓ natijada o‘quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlash salohiyati ortadi.

Xorijiy olimlardan John Dewey ta’kidlaydi: “Ta’lim – bu hayot uchun tayyorgarlik emas, balki hayotning o‘zi”, ya’ni o‘quv jarayonida o‘quvchi faol ishtirokchi bo‘lishi, o‘ylashi va o‘z qarorlarini mustaqil qabul qilishi zarur [1,50]. Paulo Freire o‘zining “Ezilganlarning pedagogikasi” asarida shunday yozadi: “O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi dialog o‘rganishning eng tabiiy shaklidir; inson o‘z fikrini erkin ifoda eta olmasa, u o‘qitilmaydi, faqat yo‘naltiriladi” [2,77]. Richard Paul va Linda Elder esa tanqidiy fikrlashni quyidagicha ta’riflaydi: “Tanqidiy fikrlash – bu fikrlash jarayonini boshqarish san’ati bo‘lib, insonni tahliliy, mantiqiy va dalillarga asoslangan qaror qabul qilishga o‘rgatadi” [4,31].

Bugungi kunda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil va

tanqidiy fikrlashga o‘rgatishning samarali vositalaridan biri — bu debat metodidir. Debat (inglizcha debate — bahs, munozara) jarayonida o‘quvchilar ikki guruhga bo‘linadi: biri “ta’kidlovchi (affirmativ)”, ikkinchisi “inkor etuvchi (negativ)” rolida qatnashadi. Har ikki tomon o‘z fikrini dalillar, faktlar va mantiqiy isbotlar asosida himoya qiladi. Bahs jarayonida o‘quvchilar tinglash, fikrni tahlil qilish, asosli savol berish va mulohazalarga madaniyatli tarzda javob berishni o‘rganadilar.

H. Hasanboyevaning ta’kidlashicha, “Debat metodida o‘quvchi nafaqat fikr bildiradi, balki o‘z fikrining isbotini topadi, bu esa tanqidiy fikrlashni shakllantirishning muhim bosqichidir” [3,38]. Ushbu metod o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantiradi, bu esa tafakkurning faollashuviga olib keladi. R. Paul va L. Elder esa tanqidiy fikrlashni o‘rganishda bahs-munozara usullarining o‘rni haqida shunday yozadilar: “Bahs va tahlil orqali fikrlashni o‘rgatish – insonni dalillarni tanlay bilishga, ularni tahlil qilishga va asosli xulosa chiqarishga o‘rgatadigan metoddir” [4,37].

Debat jarayonida o‘quvchilar ikki yoki undan ortiq guruhlarga bo‘linadi. Har bir guruh o‘z nuqtai nazarini mantiqiy, dalillarga asoslangan tarzda himoya qiladi. Bunda har bir ishtirokchi o‘z fikrini asoslash, boshqalarning fikrini tinglash, e’tiroz bildirish va murosali xulosa chiqarish ko‘nikmalarini egallaydi.. Debat metodi — bu o‘quvchilarni muayyan mavzu yoki muammo yuzasidan turli nuqtai nazarlarni asoslab himoya qilishga o‘rgatuvchi interfaol o‘qitish usulidir. Ushbu metod o‘quvchilarda tanqidiy, mantiqiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, dalillarga asoslangan fikr bildirish, muloqot madaniyatini shakllantirish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Debat metodining asosiy bosqichlari:

1. Mavzuni tanlash va maqsadni belgilash;
2. Guruhlarni shakllantirish (ta’kidlovchi va inkor etuvchi);
3. Dalillarni tayyorlash va ularni tizimlashtirish;
4. Bahs jarayonini o‘tkazish;
5. Xulosa chiqarish va natijalarni tahlil qilish.

Bu metod tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ayniqsa samaralidir, chunki, o‘quvchilar har bir dalilni tahlil qiladi, haqiqatni topishga intiladi, fikrni dalillash, rad etish yoki himoya qilish jarayonida mantiqiy tafakkur kuchayadi, o‘quvchi o‘z fikrini aniq, izchil va asosli tarzda ifoda etishga o‘rganadi, kommunikativ va nutq madaniyati shakllanadi. Shuningdek, debat jarayonida o‘qituvchi yo‘naltiruvchi va muvofiqlashtiruvchi rolini bajaradi, o‘quvchilar esa o‘z faoliyati orqali tanqidiy, ijodiy va tahliliy tafakkurni rivojlantiradilar.

Demak, debat metodi — bu o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, dalil keltirishga, o‘z nuqtai nazarini himoya qilishga, va eng asosiysi, tanqidiy tahlil asosida to‘g‘ri qaror chiqarishga o‘rgatuvchi samarali innovatsion texnologiyadir.

Xulosa qilib aytganda, ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muloqot madaniyati va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Innovatsion yondashuv asosidagi ta’lim o‘qituvchini — yo‘naltiruvchi, o‘quvchini esa — faol ijodkor sifatida shakllantiradi. Bu esa zamonaviy jamiyat talablariga javob bera oladigan

raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashning asosi hisoblanadi.O‘qituvchilar har bir darsda interfaol usullarni ongli ravishda tanlab, ularni o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos qo‘llash orqali yuqori samaradorlikka erishishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath & Co, 1933. P. 45–67.
2. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York: Continuum, 1970. P. 72–90.
3. Hasanboyeva H. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2018. — B. 34–39.
4. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. — Foundation for Critical Thinking, 2014. — P. 23–41.
5. Xoliqova M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirish. — Xalq ta’limi jurnali, 2020, №4. — B. 56–59.
6. YUNESKO. Critical Thinking in Education: Framework and Practices. — Paris: UNESCO Publishing, 2021. — P. 11–25.
7. Shodmonova D., Mahmudova N. Pedagogik innovatsiyalar asoslari. — Toshkent: NMIU, 2019. — B. 42–48.